

Ioana COSTA | **Călătoria nedorită**
(Universitatea din București)

Abstract: (The Unwanted Journey) În 1436, a teenager – later known as Georg Captivus Septemcastrensis – was student in Sebes. He got caught in the turmoil of the history when the troops of sultan Murad II aggressively entered the city: he joined – ready to die – a small group of brave and desperate men that tried to resist the Turks. Georg miraculously survives a fire and becomes slave. For two decades he struggled to escape, being again and again caught, brought back, sold and resold. Finally, after persuading his last master that was eager to study, he managed to get out of the Ottoman Empire and reached Rome, taking refuge in a Dominican monastery. Haunted by the experience of slavery and the contact with the Muslim world, he decides to write a book meant to remind him of the dangers that were always pending (as he says) and to be useful in the future to other possible victims. The journeys defined his life (and posterity): from Sebes to Adrianopolis, and finally to Rome (where from he never returned to his native land), from the Christian world to the Muslim world, finding a final refuge by the Dominican friars. His book, published in 1481, was re-edited by Martin Luther in 1530, soon after the Siege of Vienna, with polemical accents toward the Catholicism.

Keywords: Georg Captivus Septemcastrensis, Transylvania, Ottoman Empire, Rome, Martin Luther

Rezumat: În 1436, cel ce a fost cunoscut mai târziu ca Georg Captivus Septemcastrensis era student la Sebeș. Adolescentul avea să fie prins în vârtejurile istoriei, odată cu pătrunderea agresivă în cetate a trupelor sultanului Murad al II-lea: se alătură – pregătit să moară – unui grup puțin numeros ce încerca să opună rezistență turcilor. Supraviețuiește miraculos unui incendiu și este dus în robie. Vreme de două decenii se zbate să scape, fiind mereu prins, adus îndărăt, vândut și revândut. În cele din urmă, convingându-și ultimul stăpân că vrea să își continue studiul, reușește să iasă din Imperiul otoman și ajunge la Roma, refugiindu-se într-o mănăstire dominicană. Marcat de experiența traumatizantă a sclaviei și de contactul cu lumea musulmană, el decide să scrie o carte care să-i amintească primejdiile, oricând repetabile (după cum afirmă) și să fie de folos altor posibile victime din viitor. Călătoriile i-au definit existența (și posteritatea): de la Sebeș la Adrianopolis, apoi la Roma (de unde nu a mai revenit niciodată în ținuturile natale), din lumea creștină în cea musulmană, iar apoi între dominicani. Cartea lui, apărută în 1481, a fost reeditată de Martin Luther în 1530, îndată după Asediul Vienei, cu accente polemice față de catolicism.

Cuvinte-cheie: Georg Captivus Septemcastrensis, Transilvania, Imperiul otoman, Roma, Martin Luther

În 1481 apărea la Roma o carte care a fost considerată vreme îndelungată anonimă: *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum* („Tratatul despre obiceiurile, ceremoniile și infamia turcilor”). I-a fost atribuită, într-o succesiune de nume care se îndepărtează treptat de totala necunoaștere a realității auctoriale, Anonimului de la Sebeș, Studentului Romosan (din Romos, Romosz, Rumesdorf, Grossrumes), iar mai apoi lui Georg Mühlbacher, Georg Mühlenbacher, Georgius de Hungaria (cu variantele Georgius de Ungaria, Georg von Ungarn, Jörg von Ungarn, George of Hungary, Georges de Hongrie), Georgius de Septemcastris, Georg Captivus Septemcastrensis. Ne-am oprit la acest din urmă nume, care trimite la un personaj identificabil (Georg), la o plasare topografică (*Septemcastrensis*) și la o experiență definitorie (*Captivus*).

În privința autorului, constatăm că informațiile se pot extrage din două planuri distincte ale *Tratatului*: *Prologul* furnizează date compacte legate de evenimentul istoric care a așezat destinul autorului său pe un făgaș aparte, în vreme ce restul biografiei se conturează treptat, într-un plan secund, al autentificării informațiilor prin credibilitatea datorată unui martor care și-a petrecut două decenii din viață ca rob la turci.

Georg se născuse prin 1420 sau 1421, în provincia *Septem castra*, după cum reiese din al doilea și al treilea paragraf al *Prologului*. În 1436, sultanul Murad al II-lea, supranumit *Koca*, „cel Mare” (tatăl celui aflat pe tron atunci când scrie Georg, Mahomed al II-lea, *Fatih*) a pătruns în ținutul *Septemcastrensis* oarecum fără să o fi plănuțit, întărâtat de eșecul campaniei pentru care se pregătise și la care trebuise să renunțe din pricina revărsării unui râu. Sentimentul acesta de frustrare se regăsește în episodul trăit de Georg și relatat cu destule detalii pentru a fi memorabil, dar suficient de sobru pentru a nu distona în *Tratat*. La vremea atacului turcesc, el se afla la Sebeș (Schebesch, Mühlbach în germană) la studii – împrejurare care justifică unul dintre numele sub care este cunoscut, „Studentul Romosan” (toponimul indicând așezarea natală), precum și pe cel de „Anonimul de la Sebeș” și toate celelalte care trimit la numele german al Sebeșului. Cetatea, slab fortificată, primește să capituleze fără luptă, în condiții prielnice, pe cât o îngăduia situația: înțelegerea prevedea ca oamenii să fie luați de turci fără a-și pierde bunurile, cu promisiunea de a se întoarce dacă o vor fi dorit, având totuși alternativa de a rămâne prin alte ținuturi, unde ar fi primit pământuri în proprietate. În scurtul răstimp lăsat pentru plecarea pașnică a locuitorilor, un nobil local organizează un mic grup de rezistență, preferând „să moară de o sută de ori decât să se dea pe sine, soția și fiii săi, pe mâinile turcilor”. Împreună cu cei care i s-au alăturat, s-a închis într-unul din turnurile cetății (cunoscut acum, în amintirea evenimentului din 1436, ca „Turnul Studentului”, în colțul sud-estic al zidului de apărare), pe care l-a fortificat cum a putut. Opțiunea era disperată și avea să aibă un final tragic, ce părea să fie nu doar acceptat de actanți, ci chiar dorit. Asaltul turcesc este acutizat de frustrarea trupelor, silite să privească ieșirea pașnică din cetate a locuitorilor, încărcăți de bunurile lor, așa cum se stabilise prin condițiile capitulării. Toată furia belicoasă se îndreaptă împotriva acestui neînsemnat bastion al rezistenței sebeșane. Pentru a-l cuceri rapid, turcii îi dau foc: „ne-au copt de parcă ar fi copt pâine în cuptor”. Singurul câștig pe care îl mai puteau dobândi era scoaterea, într-un târziu, a pușinilor supraviețuitori, pe jumătate morți, care sunt apoi vânduți negustorilor. Georg ajunge în felul acesta, în lanțuri, la Adrianopolis, și rămâne rob până în 1458.

Cei douăzeci de ani de robie (cam un sfert din viața lui Georg, care avea să moară la Roma în 1502) sunt – așa o arată mențiunile presărate pe parcursul *Tratatului* – o continuă luptă cu lumea din jur și cu sine, doborât cum era de deznădejde și zdruncinat în credința creștină. În capitolele III, VI, VII, XVI, XX sunt amintite încercările de evadare, eșecurile, momentele de cumpănă trupească și sufletească, izbânda finală și, mai apoi, în capitolul XXI, o dovadă adusă de experiența personală (la Roma, de data aceasta) că nu pot exista musulmani convertiți cu adevărat la creștinism. Însemnările acestea sporadice ar putea fi rearanjate într-o relatare coerentă privind robia la turci: cadru general, cauze, *realia*, exemplificate prin pățaniile lui Georg. Capitolul al șaptelea este în totalitate dedicat „lăcomiei de a stăpâni robi” și felului în care aceștia din urmă încearcă să scape din captivitate. Emblematică este zicala turcească pe care o citează

Georg, că „oricine va fi putut avea în stăpânire un singur rob ori o singură slujnică nu va mai cunoaște sărăcia”. Nesațul lor crește și, „de îndată ce unul va fi avut în stăpânire un singur rob ori o singură slujnică, pe dată va năzui din toată inima să-l aibă pe al doilea, iar mai apoi, de la al doilea, pe al treilea, de la al treilea, pe al patrulea; în felul acesta, crescând păcatul la nesfârșit, pofta li se întinde, pentru că se găsesc mulți care le umplu gospodăriile de robi și slujnice și fac familii întregi, unind robul cu slujnica prin căsătorie, până ce, născându-se din ei fii și fiice, pofta fără margini le ajunge cumva la saț”. Negustorii răspund prompt acestei nevoi de robi, văzând că „abundența nu scade prețul și valoarea mărfurilor lor, ci mai degrabă le-o sporește”. Deopotrivă cu pofta de a stăpâni robi crește dorința acestora de a fugi: prinși și aduși îndărăt, suferă pedepse, dar încearcă mereu să scape, înfruntând primejdiile tot mai mari. Iarăși inventivitatea negustorească ține pasul cu realitatea: se ivește un soi aparte de neguțători, care îi ajută pe robi să fugă doar pentru a-i vinde după aceea, cu acte false, câștigând astfel și de la cei ce își plătesc eliberarea, și de la cei ce îi cumpără, în repetate rânduri. Georg a cunoscut îndeaproape această practică: „De patru ori” – spune el în *Mărturia* de îndreptățire adăugată în final, după ce scrisese *finis* la capătul celui de-al XXIII-lea capitol: *Ratio testimonialis eorum quae dicta sunt* – „după fugă, am fost răscumpărat, de șapte ori am fost vândut pe bani și de tot atâtea ori cumpărat”. Unul dintre episoade dă măsura disperării lui și, nu mai puțin, a flexibilității morale: prins după ce încercase a doua oară să fugă, supraviețuiește doar pentru că surorile de sânge ale stăpânului său se puseseră chezașe pentru el (în capitolul al XVI-lea): „Disprețuind toate acestea [...], nu mult după aceea m-am dat în seama unuia dintre negustorii prefăcuți despre care am amintit mai sus”. Ieșirea din robie este marcată de aceeași nuanțare a cuvântului dat (*vide Mărturia* din final), pentru că își amăgește stăpânul, care îl prețuia mai mult decât pe propriul său fiu (după cum precizează Georg), că merge să studieze și se jurase pe Profet că avea să se întoarcă: „Și poate că încă mă mai așteaptă să mă întorc de la studii, pentru a avea adică o îndoită bucurie, în privința preoției mele (*id est*, musulmane) și în împlinirea dorinței lui, la care ținea mult.”

Literatura română de expresie latină cunoaște două lucrări dedicate în exclusivitate lumii turcești, din două perspective opuse, scrise în epoci așezate de o parte și de cealaltă a momentului de *akmé*, de maximă înflorire a imperiului: *Istoria othmană (Incrementorum et decrementorum Aulae Othmanicae sive Aliothmanicae historiae a prima gentis origine ad nostra usque tempora deductae libri tres)* a lui Dimitrie Cantemir și acest *Tratat despre obiceiurile, starea și infamia turcilor (Tractatus de moribus, condicionibus et nequicia Turcorum)*, publicat în 1481 la Roma. Dincolo de decalajul uriaș de notorietate, cele două texte au avut o istorie editorială deopotrivă de tumultuoasă (la fel ca istoria personală a celor doi autori), chiar dacă în registre diferite. Lucrarea cantemiriană, amplă – după cum sugerează chiar titlul: trei cărți ce cuprind istoria otomană de la origini până în vremea autorului – și furnizând date întemeiate pe o bibliografie asumată critic, dar și pe experiența directă a principelui-cărturar, a intrat în circuitul cultural european la aproximativ două decenii după finalizarea ei, în urma diligențelor devotate ale fiului lui Cantemir, Antioh, întâi prin intermediul traducerii englezești a lui Nicolas Tindal (1734 și, într-o a doua ediție sau un al doilea tiraj, 1756), apoi în spațiul germanofon și francofon (în ambele situații, pornind de la traducerea în limba engleză realizată de Tindal); textul latinesc, recuperat două secole mai târziu

din fondul de manuscrise al Universității Harvard (ms *Harvardiensis*) și-a avut *editio princeps* abia la începutul mileniului nostru (editat de Dan Slușanschi, Timișoara: Amarcord, 2001), fiind urmat de o primă traducere în limba română direct din latină datorată tot lui Dan Slușanschi (București: Paideia, s.a. [2011]) și de o a doua, în ediție bilingvă (București: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2015). *Tratatul* publicat la Roma în 1481, pe de altă parte, cu toate că a avut un editor celebru al reluării traducerii timpurii în limba germană, din 1482-1483 (Martin Luther, Nürnberg, 1530, îndată după Aseidiul Vienei), a rămas cumva circumscris momentului.

Georg este reversul Principelui Cantemir, aflat la Înalta Poartă într-o epocă ce îi permite să scrie nu doar despre „mărirea” (*incrementa*), ci și despre „decăderea” ei (*decrementa*). Rob la Adrianopolis pe când aceasta încă mai era capitala imperiului, Georg trece sub tăcere, poate înspăimântat de consecințe, momentul crucial al cuceririi de către turci a cetății Constantinopolis – chiar dacă amintește numele sultanului din vremea când își scria *Tratatul*: Mechemetbeg, *id est* Mehmet/Mahomed al II-lea, cel ce purta supranumele *Fatih*, „Cuceritorul”, tocmai pentru că adăugase Constantinopolis la stăpânirea sa. Cantemir, pe de altă parte, trăiește la Constantinopolis/Istanbul, ca ostatic princiar, din 1687 până în 1710, cu scurte întreruperi, când era înlocuit la Poartă de fratele său, Antioh (de pildă, în jurul anului 1693 când, la moartea lui Constantin Cantemir, tatăl său, a fost domn al Moldovei pentru trei săptămâni, după cum scrie chiar el în *Vita Constantini Cantemyrii*); de altfel, în 1710 a plecat din Istanbul investit de sultan ca domnitor. Cele două decenii turcești ale lui Cantemir par să aibă puține în comun cu cele ale lui Georg. Scopul lucrării este diferit, așa cum vădit diferite sunt instrumentele cercetării, sursele bibliografice și martorii nemijlociți cu care intră în contact, abordarea și anvergura științifică, publicul căruia i se adresează, curiozitatea cărturarului, stilul scriiturii și componenta teologică.

Experiența robiei reprezintă de altfel pentru Georg Captivus imboldul de a scrie acest *Tratat*, așa cum declară răspicat în ultimul paragraf al *Prefetei*: „să încredințez amintirii și scrisului cele pe care experiența mi le-a dat ca învățătură asupra faptelor, stărilor, obiceiurilor și infamiilor turcilor, pentru ca, dacă aș cădea a doua oară în mâinile lor, la bătrânețe – să mă ferească Dumnezeu, cu toate că eu încă mă tem îndeajuns de asta – să mă pot păzi de greșelile lor mai bine decât am făcut-o în tinerețe”. Cantemir, la rândul său, își așază în față un țel cu mult mai înalt, după cum formulează chiar în primul paragraf al *Prefetei* sale, subliniind nevoia de a emenda datele furnizate de autorii creștini: „Vrând să punem în lumină, dinaintea tuturor, mărirea și decăderea Imperiului othman, trebuie mai întâi să lămurim câteva chestiuni de istorie și genealogie, asupra cărora istoricii mari și serioși ai creștinilor au căzut adesea în gravă greșală.” Este vorba aici de o abordare cuprinzătoare, justificată în permanență de autoritatea unor surse selectate riguros. *Tratatul*, în schimb, este un *memento* pentru sine, dar și, în chip vădit, pentru toți cei care ar avea nenorocul unei sorți asemănătoare. Detaliile robiei, oricât de viu ar fi zugrăvite, într-o spirală care se regăsește de-a lungul tuturor celor douăzeci și trei de capitole, flancate de *Prefață*, *Prolog* și *Mărturia* finală, trec programatic într-un plan secund, pentru că esența scrierii Studentului Romosan este primejduirea credinței creștine, asaltate de lumea musulmană. Componenta teologică explicită, care reprezintă de fapt osatura *Tratatului*, este mult atenuată în textul cantemirian, în care există, pe de o parte, urmărirea tenace

a istoriei otomane de la începuturi până în prezentul autorului, adesea într-o abordare de tipul analelor, cu capitole structurate riguros ca o succesiune a sultanilor, și, pe de altă parte, o adevărată bază de date care dublează *Historia* propriu-zisă: *Annotationes* (însemnările lui Cantemir, plasate la finele cărților *Creșterii* și a cărții *Descreșterii*, marcate atent cu cifre sau litere inserate alături de termeni sau nume care aveau nevoie de explicații suplimentare, ce nu păreau să își aibă locul în corpul *Historiei*).

Tratatul reprezintă un jalon consistent în literatura română de expresie latină, iar autorul ei – despre care știm mai puțin decât ne-am dori – se dovedește a fi un personaj memorabil. Editorul traducerii germane din 1530, Martin Luther, găsește în acest *libellus* argumentele echilibrate pe care zadarnic le căutase în *Cribratio Alchorani* a lui Nicolaus Cusanus. Se folosește de cartea lui Georg Captivus pentru a redimensiona credința creștină: ea funcționează ca o oglindă întoarsă pe care le-o pune dinainte creștinilor. Dorind să înțeleagă el însuși ce se întâmpla în vremea sa și voind să le dea învățătură contemporanilor, Luther elogiază deopotrivă lucrarea și personajul-autor. „Bărbatul acesta”, spune el în prefața scrisă în limba latină, „oricine va fi fost autorul cărții, pare să susțină cauza cu toată credința – credință prin care a dobândit în ochii mei o atât de mare autoritate, încât să-l cred pe deplin că relatează cu sinceritate ce s-a întâmplat cu adevărat.” În mod repetat, Luther indică acea calitate a *Tratatului* care l-a cucerit: „cel care doar îl înfierează pe dușman și doar îl acuză pentru faptele lui rușinoase și fără sens, dar le trece sub tăcere pe cele cinstite și vrednice de laudă aduce cauzei mai multă vătămare decât sprijin.” Georg Captivus Septemcastrensis este, pentru Luther, un „suflet curat și sincer, care nu scrie nimic din ură, ci le povestește pe toate din iubire pentru adevăr.” Elogiul din secolul al XVI-lea pentru un autor din secolul al XV-lea ar merita să fie reluat, cu convingere, acum.

Bibliografie

- Cantemir, D. 2015. *Istoria mării și decăderii Curții otomane*, ed. bilingvă, Octavian Gordon, Florentina Nicolae, Monica Vasileanu (ed.), Ioana Costa (trad.), cuvânt înainte Eugen Simion, studiu introductiv Ștefan Lemny. București: Academia Română-Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Georg Captivus Septemcastrensis. 2017. *Tratat despre obiceiurile, ceremoniile și infamia turcilor*, traducere din limba latină, index, anexă (Prefața lui Luther) Ioana Costa, studiu introductiv Constantin Erbiceanu. București: Humanitas.
- Georgius de Hungaria. 1993. *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum*, Reinhard Klockow (ed.). Köln-Weimar-Wien: Böhlau.